

PIATY SVETOVÝ SOCIOLOGICKÝ KONGRES VO WASHINGTONĽ

ANDREJ SIRÁCKY

Piaty sociologický kongres, poriadaný za podpory UNESCO a v spolupráci s Americkou sociologickou asociáciou, bol v dňoch 2.—8. septembra 1962 vo Washingtone. Kongres mal veľký význam nielen vedecký, ale aj politický, i keď nevzbudil v americkej verejnosti (v tlači, v rozhlase) nejaký väčší ohlas.

Najväčšia účasť na kongrese bola zo strany amerických sociológov, ktorých bola viac než polovica (asi 500) z celkového počtu 900 účastníkov. Za USA nasledovalo Anglicko (35), Francúzsko (25), západné Nemecko (22), Holandsko, Taliansko a v menšom počte boli zastúpené aj krajiny latinskej Ameriky, Ázie, Afriky a Austrálie. Zo socialistických štátov: Sovietsky sväz (18), ČSSR (3), Rumunsko (3), Maďarsko (2). Marxistov bolo niečo viac ako 30.

Problémy, ktoré boli zaradené na program kongresu, boli vybrané z hľadiska buržoáznej sociológie, z hľadiska takéhoto chápania sociálnej a politickej problematiky. Otázky, o ktorých sa rokovalo na kongrese, boli tieto: 1. sociológovia, politickí pracovníci a verejnosť; 2. sociológia vývinu; 3. povaha a problémy sociologickej teórie. K poslednej téme bola pripojená sociológia poznania.

Pred kongresom boli vydané dva zväzky základných referátov, prirodzene, väčšinou to boli príspevky predstaviteľov kapitalistických štátov.

Rokovanie na kongrese sa sústredilo na tému 2 a 3 a na problémy sociológie poznania.

Prvej téme (otázkam sociálno-politickým) bolo venované prvé plenárne zasadnutie (2. sept.). Na ňom odznali tri príspevky, ktoré mali všeobecnejší a teoretický charakter: A. Sauvy (Francúzsko) hovoril o sociológoch a politikoch, E. Hughes (USA) o sociológoch a o verejnosti a vedúci sovietskej delegácie F. V. Konstantinov poukázal na organickú spätosť filozofických a sociologických problémov s politickou a straníckou činnosťou a vyzdvihol pritom osobitný charakter spoločenských vied v Sovietskom sväze.

Hlavný záujem účastníkov kongresu vzbudili otázky sociológie vývinu, sociologickej teórie a sociológie poznania. Na plenárnom zasadnutí sociológie vývinu odznali referáty o prvých štádiách rastu (the early stages of growth), potom sa pokračovalo v diskusií v niekoľkých pracovných skupinách: rozchod s tradicionalizmom, náboženstvo a vývin, zmeny v oblasti miest a vidieka, občianstvo a politická autorita, tradičné a moderné elity.

Najväčšiu pozornosť však vyvolali problémy súvisiace s treťou témou (povaha a problémy sociologickej teórie). Tejto problematike bolo venované jedno plenárne zasadnutie (5. septembra), na ktorom boli prednesené referáty týkajúce sa všeobecnej povahy a problémov sociologickej teórie (R. König, západné Nemecko), úloha a význam historickej metódy v sociológii (P. Sorokin, USA), pojmu sociológie (E. Gellner, Anglicko) a pozitivizmu v sociológii (A. K. Saran, India). Táto téma mala štyri pracovné skupiny: historické a porovnávacie štúdie, funkcionalizmus, marxizmus a modely, tvorba teórie

K tejto téme boli pripojené aj otázky sociológie poznania (sociológia ako veda, objektívne kritériá sociologického poznania, problémy z okruhu antropológie atď.). V podvýboroch (voľné skupiny, verejnosti prístupné) sa diskutovalo o otázkach priemyselnej sociológie, o sociológii mesta a dediny, sociológii rodiny, politickej sociológii, psychiatrickej sociológii, sociológii náboženstva, sociológii voľného času a ľudovej kultúry (the sociology of leisure and popular culture).

Marxistickí vedci a sociológovia vystupovali na kongrese často a zásadne a ozrejmovali z hľadiska vedeckého závažné otázky súčasného sociálneho a politického vývinu. Delegáti z ČSSR predniesli v príslušných sekciách tri príspevky: A. Kolman o vede a technike ako o faktoroch spoločenského vývinu, J. Srovnal o kritériách objektívnosti sociologického poznania a A. Sirácky o sociálnom vývine a možnostiach jeho predvídania.

V čom je význam tohto kongresu, ako ho hodnotíme z hľadiska vystúpenia marxistických vedcov i v porovnaní s predošlými kongresmi (r. 1956 a 1959)?

Domnievam sa, že hlavný význam 5. sociologického kongresu spočíva v tom, že na rozdiel od kongresu v Amsterodame (1956) a v Stresse (1959) sa o marxistickej teórii a marxistickej sociálnej vede hovorilo a diskutovalo *seriózne, zásadne a bez ironizovania*. Stretnutie marxistických a nemarxistických vedcov malo veľký politický, sociálny a vedecký význam. Prediskutovali sa mimoriadne závažné *teoretické* otázky s dosahom politickým a ideologickým. Je nesporné, že nebolo ľahkou vecou obhajovať na *horúcej pôde* metropoly kapitalistického sveta — a proti absolútnej väčšine buržoázných vedcov — princípy marxizmu-leninizmu.

Pri rokovaní o najdôležitejších sociálnych, politických a ideologických otázkach súčasnosti bolo možné pozorovať, ako *marxizmus ovplyvňuje ekonomický, spoločenský a politický vývoj vo svete*. Je pritom samozrejmé, že na rozvoj spoločenskej teórie vplyvajú rozdielnym spôsobom pomery v socializme a kapitalizme. Súčasný vývoj ovplyvňuje formovanie a diferencovanie sociálnych vied, vtláča im charakter, určuje ich problematiku a okruh otázok, i metódy. Na druhej strane možno pozorovať, ako sociológia a spoločenské vedy vôbec ovplyvňujú sociálny a politický vývin vo svete. Pravda, tento vplyv *skutočnej* sociálnej vedy, nie je vo svete rovnaký. No fakt je, že vplyv marxistickej teórie a vedy rastie aj v kapitalistickom svete, že seriózni vedeckí pracovníci musia sa s marxizmom vypoariadať a že v mnohom i nechtiac mu podliehajú. Okrem toho i nesporné úspechy socialistických štátov, ich rýchly ekonomický, sociálny a kultúrny pokrok, najmä sovietske svetodejné úspechy vo vede a technike, dôsledná a mierumilovná politika socialistických štátov — i toto všetko pôsobí na zmysľovanie vedeckých pracovníkov v kapitalistickom svete. Videlo sa to zrejme v diskusií o problémoch politických a sociálnych, o otázkach sociologickej teórie. Neostávalo sa viacej pri *čistej koncepcii vedy*, pri sociológii ako vede, ktorá má len vysvetľovať, a nie aj hodnotiť a vplývať. Veď i témy, ako verejnosť, rôzne prostriedky ovplyvňovania verejnej mienky (tlač, rozhlas, televízia, film a pod.) svedčia o tom, že vedecký výskum zasahuje do *politického* života: preto sa venovala pozornosť i skúmaniu, ako rôzne prostriedky masovej propagandy („masových komunikácií“) formujú verejnú mienku. Tu, ako aj inde, bol zrejímavý rozdiel medzi marxistickým a nemarxistickým poňatím tejto problematiky: kým buržoázna sociológia skúma problémy všeobecne, abstraktne, nediferencovane, zatiaľ marxizmus skúma problémy historicky, konkrétne a diferencovane podľa triednej povahy a záujmov jednotlivých spoločenských skupín. Vo vystúpení marxistických vedcov sa dôsledne zdôrazňovalo toto hľadisko, upozorňovalo sa na pôsobenie *nových faktorov* v spoločenskej dynamike a dialektike socialistických štátov (revolučná úloha más, robotníckej triedy a strany, plánovanie a programovanie v ekonomickom a kultúrnom vývine, spojenie teórie s praxou, sociológia a politiky atď.).

Na kongrese sa už pod vplyvom marxistickej teórie neopakovalo tak stereotypne, ako to bolo najmä na 3. sociologickom kongrese v Amsterodame r. 1956, že sociológia sa má opierať len o fakty, o materiál, o skutočnosti, že otázka „teórie“ a „systému“ je druhoradá, že v sociológii nemá byť „hodnotenie“, že sociológia má byť nezávislá od politiky, od ideológie atd. Marxistickí vedci pôsobili presvedčivo v tom zmysle, že zdôrazňovali potrebu objektívnosti a význam teórie v sociológii, že objektívnosť a teoretický (správny) prístup ku skúmaným javom nevyučuje spojitosť sociológie s politikou a že tu na základe spojenia teórie s empiriou je možné nielen *správne analyzovať* povahu spoločenských javov, ale ich aj ovplyvňovať a predvídať hlavné smery sociálneho vývinu. Niektorí sociológovia vystúpili aj s „kritikou“ marxizmu. Napríklad francúzsky sociológ Raymond Aron rozvíjal (pomerne zdržanlivo) svoju koncepciu „objektivity“ spoločenského vývoja. Nik však, ako sa pamätám, neútočil vo Washingtone tak demagogicky na marxizmus-leninizmus, ako to robil r. 1956 v Amsterodame prof. Brachfeld z Venezuely. Pravda, ozvali sa na kongrese (a to vo väčšine) aj názory, či už priamo vo vystúpení amerických alebo nimi ovplyvnených iných sociológov, ktoré zotrvali na pozíciách empirizmu, pozitivizmu a funkcionalizmu (R. König, Talcolt Parsons) alebo na dynamickej sociológii (P. Sorokin). Proti teórii, systémú a filozofickej „špekulácii“ v sociológii sa často zdôrazňovala empiria: zbieranie dát a faktov, vedome i náhodile vybraných a ich matematicko-štatistické spracovanie. Sociológia nemá *hodnotiť*, ale len *konštatovať*. Z našej strany sa však opätovne v niekoľkých vystúpeniach (Konstantinov, Kolman, Srovnal a i.) poukazovalo na falošný názor, ako by aj empirická alebo funkcionalistická sociológia („čistá veda“) bola nezávislá od triednych záujmov, od spoločenskej determinovanosti, od stupňa spoločenského, technického a vedeckého vývinu. Poukazovalo sa i na to, že aj voľba tém, okruh skúmaných faktov, i použité metódy a techniky sú koniec-koncov podmienené spoločenským a politickým postavením i osobným postojom bádateľa. Priznať však treba, že empirická sociológia pracuje modernými výskumnými metódami, zhŕňa fakty a materiál na základe kolektívneho prieskumu, i keď často zameraného na bezvýznamné spoločenské javy.

Ešte by som sa chcel zmieniť o jednom probléme, o ktorom sa diskutovalo v rôznych sekciách a na viacerých zasadnutiach. Týkalo sa to otázky *triednej štruktúry*, pôsobenia nových činiteľov hospodárskych, spoločenských a technických, ktorí formujú tvár nových spoločenských skupín a vrstiev. Šlo najmä o vznik „*novej strednej triedy*“ v Spojených štátoch amerických. Na postavení kvalifikovaného robotníka a iných vrstiev a najmä vznikajúcej a veľmi početnej „*novej strednej triedy* platených zamestnancov“ (the new middle class of salaried employees) snažili sa ekonómovia a sociológovia dokázať a „vedecky“ opodstatniť „harmonickú“ triednu štruktúru kapitalistickej spoločnosti (R. D. Alford, USA, v subkomisii pre „politickú sociológiu“). Podstatou tejto „revízie“ marxistického poňatia tried je tvrdenie, že spolupráca medzi triedami je významnejším dejinným faktorom než triedny boj, a preto vzniklo komplexné učenie o triednej „harmonii“ a o primeranej úlohe jednotlivca, určovanej mechanizmom spoločenského stroja. Fakticky sa tu zdôrazňuje *zvrátený* racionalistický princíp, spoločenská funkcia a dôležitosť výrobcov — robotníkov, totiž, že len v mechanizme dobre zladenom spoločnými záujmami podnikateľov a robotníkov — v tejto „humanizácii“ všetkých spoločenských vzťahov — spočíva bezpečnosť, istota, blahobyt a šťastie robotníkov a zamestnancov. Preto vo vlastnom „záujme“ robotníka a „platených“ zamestnancov je, aby ich závod prekvital, aby celá mašineria bežala bez prerušenia. Len týmto spôsobom si robotník zabezpečí *trvalé* pracovné miesto, bude mať stály príjem, ktorý mu umožní zapatriť si hojne potrebné veci pre život. Musí sa preto vyhýbať rôznym „deštruktívnym akciami“ (štrajkom, revolučnému hnutiu, podpore komunistov a pod.).

Je zrejme, že pri „novom“ poňatí triednej štruktúry a pri objavovaní „nových“ tried buržoázni sociológovia vychádzajú z nesprávnej definície tried a triedneho boja. Neprihliadajú *k tomu podstatnému* (vlastníctvo alebo nevlastníctvo výrobných prostriedkov) čo určuje ekonomické a spoločenské postavenie ľudí, a preto rozložením spoločnosti na „nové“ triedy (kde je napr. rozhodujúce majetkové postavenie, výška príjmov, dôchodok, kultúrna úroveň atď.) stierajú podstatné triedne rozdiely v kapitalistickej spoločnosti.

Pokus získať robotníka, aby vo vlastnom záujme pracoval pre podnikateľov, monopolistov sa zastiera tým, že sa mu predstavujú „neobmedzené“ možnosti spoločenského uplatnenia. Hlásia sa životná filozofia výlučne *cez vlastné záujmy*, cez peniaze, business, cez postavenie, prácu a úspech v zamestnaní. Takto sa formuje ideologický i psychologický profil kvalifikovaného robotníka a priemerného občana, profil reformistický, oportunistický, konzervatívny a predstieravo religiózny v myslení, cítení, progresívny v dennom, praktickom živote, vo výrobe, obchode, administratíve a používaní techniky. Postavenie zamestnaného robotníka ho zblízuje s americkým občanom vôbec a tvorí *spoločenský a triedny základ* jeho ľudského profilu ako špecializovaného a kvalifikovaného vo výrobe, v zamestnaní, všeobecným rozhľadom (intelektuálne) obmedzeného a mravne nevyhraného. Stručne sa dá povedať, že z rýchleho hospodárskeho rozvoja, z neobmedzených možností podnikania a špekulácie — a z nedostatku vlastnej tradície, histórie — sa formoval a formuje morálny profil a ideológia amerického občana i robotníka. Odráža sa to i na pomere robotníka k zamestnávateľovi. V tejto ilúzii *neobmedzených možností* a spoločenského pohybu „zdola až nahor“ prebieha život i práca priemerného amerického občana.

Netreba osobitne zdôrazňovať, že spoločensky „neobmedzený“ pohyb zdola až na najvyššie miesto je *len zdanlivý, formálny*, pretože v skutočnosti monopoly ovládajú celú sféru ekonomického a obchodného podnikania. Cez vrstvu „managérov“ a cez zložitý mechanizmus ekonomický a administratívny sa robotník nemôže nikdy dostať do vyšších spoločenských vrstiev. V robotníkovi vzniká *len falošné, iluzórne povedomie* o možnosti neobmedzeného „businessu“, slobody a nekontrolovaného pohybu všade. Aj toto falošné povedomie vzniká len vtedy, ak sa robotníkovi *osobne* darí, ak má zamestnanie, ak má schopnosti a ešte viac šťastie „vyrábať“ doláre. To je hlavné: dolár, zisk, podnikanie, bezohľadné presadzovanie vlastných záujmov. Týmto spôsobom sa formuje nielen stereotyp robotníka, ale aj priemerného občana vôbec (i príslušníka tzv. „middle classu“) s falošným povedomím nekontrolovaného a neobmedzeného pohybu vo sfére ekonomického a spoločenského podnikania. Pritom si robotník ani neuvedomuje, že je až *fatalisticky* prištipnutý obrovskou mašinériou monopolov a štátnej moci. Na línii *idealizovaného povedomia* (objektívne neadekvátneho ekonomicko-spoločenskému postaveniu) rastie jeho sebadôvera, jeho občianska dôležitosť, odborná nepostrádateľnosť a — ako príslušníka najmocnejšej kapitalistickej veľmoci sveta — jeho pýcha, sebavedomie, povýšenosť, pohrdanie „neameričanmi“. No toto je *len jedna stránka* tejto pýchy a sebavedomia. Na druhej strane tu pôsobí fakt, že *Spojené štáty strácajú svoje dominantné postavenie vo svete*, a najmä strácajú surovinové zdroje v býv. kolóniách a aj trhoviská. Ďalej tu pôsobí aj strach pred Sovietskym sväzom, ktorého rastúca sila ekonomická, politická a spoločenská Američana znepokojuje. Najmä úspechy Sovietskeho sväzu v dobývaní kozmu, v technike a vede nútia Američanov, aby každý takýto úspech „paralyzovali“ doma nejakým činom. Oficiálne kruhy sa to snažia vyvážiť propagovaním „amerického spôsobu života“ a predstieraným hlásaním „slobody“ vo svete a obhajobou „slobodného“ sveta pred „tyraniou“. Takýmto plášťom sa zastiera aj vojenská agresia proti Kube. Je tu aj obava pred „spoločným trhom“ v Európe, čo

môže ohroziť hospodárske podnikanie USA aj do tejto časti sveta. V dôsledku osamostatňovania sa mnohých štátov. Afriky sa tieto možnosti ešte znižujú. Ďalším znepokojujúcim javom pre Američanov je aj vlastný hospodársky a technický vývin, v dôsledku čoho sú vyradované z práce najmä nekvalifikované sily, čím rastie počet nezamestnaných (neoficiálne sa odhaduje až na 8 miliónov). Nie je tu preto len sebavedomie a povýšenosť, ale aj rastúci pocit *neistoty a strachu* z ďalšieho hospodárskeho vývoja, z opakovaných „slump-boom cyklov“. V tom je skrytý aj *revolučný potenciál* širokých mas nezamestnaných i postupne vyradovaných z práce, aj diskriminovaného farebného obyvateľstva.

Teórie o *novej* sociálnej štruktúre, o mobilite a najmä o *strednej triede* sa snažia túto skutočnosť skresliť a vyvrátiť, prípadne opraviť marxistickú teóriu tried.

Stručne sa dá povedať, že z 5. sociologického kongresu sme odišli, podľa mojej mienky, s týmito poznatkami: 1. marxizmus si stále viac a viac získava „domovské právo“ i medzi vedcami z kapitalistických štátov; 2. marxizmus je aj u svojich odporcov uznávaný ako vážna spoločenská teória a jeho vplyv stále rastie; 3. marxistická teória, i úspechy vo výstavbe, v ekonomike, v kultúre, technike a vo vede v socialistických štátoch značne ovplyvnili a ovplyvňujú aj názory vedcov z hospodársky nerozvinutých krajín; 4. diferenciácia medzi pokrokovými a reakčnými sociológmi v kapitalistickom svete pokračuje a tábor zjavných odporcov marxizmu sa znižuje; 5. závažní predstavitelia buržoáznej sociológie (ako napr. Parsons, Sorokin, T. B. Bottomore, S. D. Clark, S. M. Lipset, H. Zetterberg a i.) sa vcelku zachovali objektívne a nevystupovali agresívne; 6. ukázalo sa, že prevažná väčšina buržoáznych sociológov sa pohybuje síce na úrovni empirického („faktografického“) výskumu, nie sú však všetci prisluhovačmi monopolov, kapitalizmu; 7. marxistickí vedci vystupovali zásadne, pohotovo a poukazovali na tesné spojenie sociológie a ideológie s politikou a s celkovým vývinom vo svete.

O NIEKTORÝCH METODOLOGICKÝCH OTÁZKACH SÚČASNEJ FYZIOLOGIE VYŠŠEJ NERVOVEJ ČINNOSTI A PSYCHOLÓGIE NA KONFERENCII SOVIETSKYCH FYZIOLOGOV A PSYCHO- LÓGOV V MOSKVE

MICHAL STRÍŽENEC

V súvislosti s novými objavmi neurofyziológie a aplikácie kybernetických metód vo fyziológii v. n. č. a psychológii javí sa potreba rozpracovať filozofické a metodologické otázky týchto vied. V máji r. 1962 sa zišlo v Moskve asi 1000 sovietskych fyziológov, psychológov, filozofov, psychiatrov a pracovníkov príbuzných disciplín, aby filozoficky analyzovali a zovšeobecnilí cesty rozvoja pavlovovského učenia. Toto zasadnutie — vzhľadom na množstvo prednesených referátov i vášnivé diskusie, ktoré o nich vznikli — bude mať veľký význam pre ďalší rozvoj fyziológie v. n. č. a psychológie, preto bude užitočné na základe uverejnených materiálov rozobrať si jeho hlavné tendencie a závery.

V rezolúcii konferencie sa konštatuje, že výskumy fyziológie v. n. č. a psychológie majú bezprostredný vzťah k dialekticko-materialistickému riešeniu základnej otázky filo-